

KOVÁCS VIKTOR

Szigeti József *A vén bakancsos és fia, a huszár* című darabjának sikere és annak gazdasági vonatkozásai

1. Bevezetés, a magyar népszínmű gyökerei

A népszínmű a magyar drámairodalom egyik legellentmondásosabb műfaja. A *Magyar színháztörténet* szerint a darabtípus Szigligeti Ede drámaíró műfaji újításaként jött létre az 1840-es években. A nemrégiben megalakult Pesti Magyar Színháznak ekkoriban ugyanis égetően szüksége volt egy közönségcsalogató, jellegzetesen magyar komikus formára, amelytől ugyanakkor a társadalomkritikus megszólalások sem állnak túlzottan távol. Az osztrák–német Volksstück, a Localstück, a francia vaudeville és a melodráma alapján születő műfajt Szigligeti Ede bűnügyi szálakkal és közéleti utalásokkal bővítette ki. A tragikus és a vígjátéki vonásokat egyaránt tartalmazó népszínmű csakhamar beváltotta a hozzáfűzött reményeket: tömegműfajjá lett, ez viszont ahhoz vezetett, hogy idővel a témafelvetés, illetve az alakábrázolás tekintetében felületessé vált.¹ Ahogyan Kerényi Ferenc fogalmaz:

a népszínmű ábrázolt magatartásnormái 1846 és 1848 között alakultak át. Az országot 1845-ben és 1846-ban sújtó éhínség és nyomában az osztályellentétek kiéleződése, a galíciai parasztfelkelés egy államalakulaton belüli tanulságai és a liberális eszmévalság mint ennek szükségszerű következménye gyorsan hatottak a színpadon is. [...] A népszínmű előtt két út állott [...].²

Kerényi meglátása szerint a korai népszínmű nem feltétlenül a falu hiteles ábrázolását tekintette céljának, nem ragaszkodott a vidéki helyszínekhez, hanem sokkal inkább törekedett arra, hogy a rendi hierarchia perifériára szorult csoportjaira reflektáljon – legyen szó akár szökött katonáról vagy városi kézművesről. A népszínmű másik változata kifejezetten az ország különböző tájegységeinek a jellegzetességeit, a hagyományos népi kultúrát akarta láttatni – elkerülve ezzel a közvetlen politikai utalásokat –, ehhez a szándékhoz azonban a szerzők nem rendelkeztek elegendő tudással. Dalbetétként például az eredeti népdalok helyett népies műdalok, nóták szerepeltek az egyes alkotásokban.³

¹ *Magyar színháztörténet II.*, szerk. SZÉKELY György, Bp., Magyar Könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001, 113.

² KERÉNYI Ferenc, *Paraszti magatartásformák a reformkori népszínművekben = Népi kultúra és nemzettudat*, szerk. HOFER Tamás, Bp., Magyarországtudományi Intézet, 1991, 41.

³ *Uo.*, 42.

A századforduló neves irodalomtudósa, Bayer József *A magyar drámai irodalom története* című művében egyértelműen hanyatlástörténetként írja le a népszínmű akkor már négy-öt évtizedes múltját. A meglátása szerint a társadalomkritikai főszűl idővel áthelyeződött a komikus szálakra. A műfaj, amely hajdanán a reformkor egyik legmerészebb irányzatának számított (ezt a vonalat Szigligeti Ede darabjai képviselték) lényegében zenei albumok kevésbé lényeges prózai kereteként élt tovább. Alkalmazott szöveggént elsősorban a nagy színészegyeniségek (Blaha Lujza, illetve Tamássy József) köré épülő sztárkultuszt szolgálta ki.⁴ Ez a tematikai változás – ha az irodalmi értékét csökkentette is a népszínműnek – egyértelműen a műfaj sikerére utal. A darabtípus biztonsági játékká változott, a színházak elsősorban a gazdasági fellendülés érdekében tűzték műsorukra.

Ezt a folyamatváltozást Galamb Sándor elsősorban a befogadói igények felől vizsgálja. A meglátása szerint a műfaj két ága, a realitásra törekvő népdráma és a könnyed népszínmű közötti harcban azért az utóbbi győzedelmeskedik, mert az idővel egyre inkább bázisközönséggé váló középosztály nem kíván szembesülni a hétköznapiok kedélytelen valóságával, az alacsonyabb társadalmi rétegek problémáival. Annak ellenére, hogy a német–osztrák közvetítésű tematikai elemek mindvégig felfedezhetők maradnak a műfaj szerkezetében, Galamb nehezményezi, hogy az általa nagyra értékelt, realista igényű és töredékes párbeszédszerkezettel dolgozó kortárs drámaíró, Anzengruber munkáit a magyar szerzők nem veszik figyelembe, képtelenek rá, hogy együtt haladjanak a nyugati színpadokon terjedő változásokkal.⁵

Jelen tanulmányom középpontjában a népszínmű gazdasági sikerének vizsgálata áll. Bár az előbbieken idézett két monográfia részletesen foglalkozik a műfaj színháztörténeti jelentőségével, a hozzá kapcsolódó befogadástörténeti elemzések egyre inkább háttérbe szorulnak. Arról is eltérő információk maradtak fenn, hogy túlnyomórészt mely társadalmi csoportok körében volt népszerű ez a darabtípus. Ahogyan a korábbiakban már írtam, a Bayer-, illetve a Galamb-féle monográfiák leginkább a középosztályt nevezik meg a népszínmű célközönségének. Ugyanakkor a műfaj vasárnapi színházi jellege, illetve a későbbiekben részletesen ismertetett jegykategória-nyilvántartások (amelyekből kiderül, hogy Szigligeti Ede, Tóth Ede és Szigeti József darabjait leginkább vasárnap délutánonként, tudniillik az alkalmazotti kimenő idején tűzték műsorra, valamint a legtöbbet az olcsó jegytípusokból vásárolták fel) arra engednek következtetni, hogy a 19. század derekán bemutatott népszínművek elsősorban a vidékről városra kerülő cselédek és a megszülető munkás-kispolgári réteg szórakozását szolgálták. Erre az ellentmondásra Kolta Magdolna is reflektál:

a népszínmű mindenestül városi műfaj, szerzői városlakó értelmiségiek, a közönség a polgári osztályhierarchia különböző pontjain élő pesti polgárokból verbuválódik. A színházüzem a népszínmű helyét mindig a szórakoztatás kategóriájában jelölte ki,

⁴ BAYER József, *A magyar drámai irodalom története*, Bp., MTA, 1897, 284.

⁵ GALAMB Sándor, *A magyar dráma története 1867-től 1896-ig*, Bp., MTA, 1937, 191.

a köznép mulattatására szánt, könnyű fajsúlyú, látványos darabként. A népszínművet vasárnapi, népi műfajként „találták fel”.⁶

Szigeti József *A vén bakancsos és fia, a huszár* című darabja több okból is illusztrációja lehet a népszínmű körülbelül fél évszázados sikertörténetének. Szigeti József 1855. október 31-én bemutatott darabja egyszerre viseli magán a korai és a kései népszínmű vonásait.⁷ A következőkben a Nemzeti Színház jegybevételi nyilvántartásának figyelembevételével rekonstruálom Szigeti darabjának gazdasági sikerét, a megvásárolt jegytipusok arányai, illetve a hozzájuk köthető feljegyzések alapján vonok le következtetéseket arra vonatkozóan, hogy mely társadalmi csoportok mutattak érdeklődést a darab iránt. A kutatás módszertana egyébként szintén Kerényi Ferenc eljárásán alapul, aki például a *Csongor és Tündét* követő Vörösmarty-darabok kapcsán végzett el hasonló kimutatásokat.⁸ *A vén bakancsos és fia, a huszár* témája kifejezetten társadalomkritikus jellegű: a helyszíni szolgáltató faluba hajdanán sváb telepesként érkező Veres Aloiz kocsmáros oligarchatevékenységet folytat, kizsákmányolja a környezetét. A csaplár lánya, Ilon a szegény, kiszolgált bakancsos Sugár Mihály fiába, Laciba lesz szerelmes, aki több áldozatot is vállal a lányért. (Többek között azt is, hogy Ilon öccse, a mihaszna Frici helyett vonuljon be katonának a háborúba.) A zsupori kocsmáros különböző cseleket vet be, hogy elválassza a fiatalokat egymástól, de végül az öreg Sugár Mihály segítségével túljárnak az eszén, a dolgok jóra fordulnak, és semmi sem akadályozhatja meg a menyegzőt.⁹

A jegybevételi naplók adatainak ismertetését és kontextuális elemzését megelőzően szükséges röviden áttekinteni a szerző, Szigeti József pályáját. A kor neves színházcsinálója Tripammer József néven született Veszprémben 1822-ben, német polgárcsalád gyermekeként. A helyi piarista gimnázium elvégzését követően Pesten lett joghallgató, majd tanulmányait rövidesen felfüggesztette a színészet kedvéért. Kezdetben Baky Gábor társulatában alakított mellékszerepeket, de több jelentős és kevésbé jelentős vándortársulatnál is megfordult az 1840-es évek első felében. 1844-ben szerződött a Bartay Endre által igazgatott Nemzeti Színházhoz, 1846-tól drámaíróként is tevékenykedett.

⁶ KOLTA Magdolna, *Táji különbségek és regionális sajátosságok a 19. századi népszínművekben = Népi kultúra és nemzettudat*, szerk. HOFFER Tamás, Bp., Magyarországtudató Intézet, 1991, 51.

⁷ Fontos megjegyezni, nem teljesen egyedülállóan. A 19. század derekán több, a besorolhatóság szempontjából átmeneti típusú népszínmű is keletkezett, így például Abonyi Lajosnak *A betyár kendője* című darabja, amelyről Kerényi Ferenc a következőket jegyzi meg: „A színpadra átdolgozás eredménye egy átmeneti népszínmű lett, amely egyformán őrizte az 1840-es évek elsődleges színházi élményeit, ideértve a korai Szigligeti népszínművek meghatározó hatását, az 1850-es évtized sok sikert hozott népies epikájának erőnyit – hozzátehetjük: megtoldva a kései Szigligeti-népszínművek népdrama felé hajló törekvéseinek [...] hatásával” (KERÉNYI Ferenc, *Egy népszínmű tanulásaiból [Abonyi Lajos: A betyár kendője] = Irodalomtörténeti tanulmányok*, szerk. FARKAS Péter, NOVÁK László, Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1989 [Studia Comitatus, 19], 388).

⁸ Lásd bővebben: KERÉNYI Ferenc, *Vörösmarty színjátéktípusai a Csongor és Tünde kapcsán*, ItK, 89(1985), 6. sz., 665–674.

⁹ Lásd bővebben: SZIGETI József, *A vén bakancsos és fia, a huszár = Népszínművek*, szerk. TARJÁN Tamás, Bp., Unikornis Kiadó, 2003 (A magyar irodalom gyöngyszemei, 14), 125–197.

A legsikeresebb darabja *A vén bakancsos és fia, a huszár*, amelynek később némafilm-, majd tévéjáték-feldolgozása is született. A színészdinasztia-alapító Szigeti József (akinek a dédunokái között találjuk a 20. század első felének emblematisztikus komikáját, Vízvári Mariskát is) nyolcvanéves korában, 1902. február 26-án hunyt el.¹⁰

Ahogy az a bemutatót követő sajtóreflexióból kiderül, *A vén bakancsos és fia, a huszár* a kezdettől fogva nagy népszerűségnek örvendett. A *Divatcsarnok* az 1855. november 5-i számában ígéretes jövőt jósol a darabnak, ahogy a beszámoló írója fogalmaz, a színház zsúfoltságig megtelt. A cikk szerint az egyöntetűen pozitív közönségreakciókban elsősorban a bravúros színészi játék játszott közre, hiszen a figurákat a kor ismert színészei, így például Szentpéteri Zsigmond, Szilágyi Pál jelenítették meg.¹¹ Szinte biztosra vehető, hogy *A vén bakancsos és fia, a huszár* sikerében a műfajra jellemző dalbetétek, illetve a karakteresen megírt szerepek mellett a korban merésznek számító témafelvetés is közrejátszott. A sváb–magyar konfliktus ugyanis a darab bemutatójának idején a napi közbeszéd tárgya, Pest és Buda lakossága például többségében német anyanyelvű. Amint arról Pukánszky Béla beszámol, a magyar nemességhez való asszimilációs folyamat csak jóval később indul el a köreikben:

Az úriság és magyarság fogalma a századforduló körül lassanként éppen úgy azonosult, éppen olyan hatékony vonzerőnek bizonyult, mint 1867 után. [...] A magyaros jelleg – főképp a magyar ruha, zene és tánc kultusza meg a rendi nacionalizmus más külső nemzetiségjegye – eleinte az ünnepi hangulatot tükrözte a polgárság összejövetelein és szórakozásaiban, aztán behatolt a hétköznapi szűrkességébe, de még hosszú időnek kellett eltelnie, mire még mélyebbre jutott.¹²

Bár ez a hipotézis a kimutatások alapján nem támasztható alá egyértelműen, valószínű, hogy a színművet az alsó középosztály és az alatta levő társadalmi csoportok fogadták a leglelkesebben. A páholyokat bérlő nagybirtokos arisztokrácia kevésbé volt reprezentáns a közönség összetételében. Az a gazdasági siker tehát, amit Szigeti József műve a maga korában elért, a kispénzű átlagközönséget figyelembe véve kiemelkedő teljesítménynek számított.

2. A vén bakancsos és fia, a huszár gazdasági útja

Az 1850-es évek színházgazdálkodási folyamatait rekonstruálandó Szalisznyó Lilla írását hívom segítségül, amely egy későbbi (szintén a Nemzeti Színházban tartott) bemutató kapcsán vizsgálta a kiugró siker gazdasági vonatkozásait. Jókai Mór *Az arany ember* című regényadaptációját 1884. december 3-án mutatták be. Ezt követően a mű

¹⁰ SZALISZNYÓ Lilla, „Én még mindig Szigeti Józsefje vagyok a Nemzeti Színháznak” – Egy 19. századi színész életútjának és pályájának elbeszélhetősége, *Irodalomismeret*, 33(2022), 4. sz., 43–71. (E helyütt is külön köszönöm Szalisznyó Lillának, hogy még a tanulmánya megjelenése előtt a rendelkezésemre bocsátotta a kéziratot.)

¹¹ *Divatcsarnok*, 3(1855), 61. sz., 1219.

¹² PUKÁNSZKY Béla, *Német polgárság magyar földön*, Bp., Franklin-Társulat, 1994, 21.

csakhamar a közönség kedvencévé vált, az ősbemutatón 853 Ft 20 krajcárt jövedelmezett, de a későbbiekben volt példa a 975 Ft 20 krajcáros, illetve az 1052 Ft 45 krajcáros bevételre is. Az, hogy *A vén bakancsos és fia*, *a huszár* az általam vizsgált időszakban nem produkált ilyen jellegű sikert, leginkább a két bemutató közötti csaknem három évtizednek és a közben egyre gyorsabbá váló inflációs folyamatoknak tudható be. A jegybevétel-különbség mögött ugyanakkor egy belpolitikai jellegű befolyásoló tényező is sejthető. Jókai regénye eddigre már széles körben ismert volt, és nemcsak a társadalom alacsonyabb rétegeit, hanem a nagybirtokos arisztokrácia tagjait is a közönség soraiba vonzotta. Az 1884. december 9-i előadásra például a 38 páholyból 34-et eladtak.¹³

Szigeti József *A vén bakancsos és fia*, *a huszár* című népszínművének premierje 614 Ft 30 krajcár bevételt hozott. Október hónapban négy további premier-előadása volt a Nemzeti Színháznak, köztük például egy kortárs külföldi dráma, George Sand *Flaminio* című műve. Emellett Alexandre Dumas *Divathölgyekjét*, Szigligeti Ede *Pütkösdi királynőjét* is ekkor játszotta először a teátrum. Színpadra került továbbá Thern Károly operája, a *Képzelt beteg*, amelyet a Molière-darab alapján dolgozott át. A korabeli operaelőadásokra jellemzően (amelyek iránt általában a kor kulturális-gazdasági elitje, tehát a drága páholyokra előfizető nagypolgárság és arisztokrácia mutatott érdeklődést) a legnagyobb bevételt a *Képzelt beteg* produkálta a maga 643 Ft 18 krajcár teljesítményével. Szigeti József népszínműve tehát csak egy kevéssel marad le a díszes zenés darabtól, és sikerül maga mögé utasítania a Szigligeti-darabot (444 Ft 20 krajcár) és a két világirodalmi újdonságot (a Sand-darab 260 Ft 52 krajcárt hozott, Dumas műve pedig 441 Ft 10 krajcárt).¹⁴

1855 novemberében a darab sikere egyre nyomatékosabb formákat ölt. *A vén bakancsos és fia*, *a huszár* a színház messze legkimagaslóbb jövedelmét hozza: két előadás után összesen 1305 forintot és 82 krajcárt, ez jóval több bevétel, mint amit a hónapban játszott operák, például a november 12-i *A trubadúr* (500 Ft 28 krajcár), a 17-i *A sevillai borbély* (633 Ft 20 krajcár) vagy Adolphe Adam balettje, a *Gizella* (433 Ft 32 krajcár) után megkap a teátrum.¹⁵

Az ünnepekkel egybehangolt decemberi műsorban Szigeti József műve csak „harmadik helyezett” lehet a december 23-án a gyermekkórház javára tartott jótékonyági műsoros est, illetve Verdi *Rigolettója* mögött. Az opera bevételétől ugyanakkor nem sokkal marad el *A vén bakancsos és fia*, *a huszár* után kapott jövedelem. Amíg az előző, jóval nagyobb befektetést igénylő produkció 571 Ft 40 krajcár hasznot hoz, addig a viszonylag kis költségvetésű népszínmű 538 Ft 08 krajcárt produkál. Fontos megemlíteni,

¹³ SZALISZNYÓ Lilla, *Textológiai és filológiai megfontolások Jókai Mór regényadaptációinak (újra)értelmezése kapcsán – Az arany ember példája*, ItK, 125 (2021), 6. sz., 766–767.

¹⁴ *A Nemzeti Színház jegybevételi naplója 1853–54, 1855, 1856, 1857, 1855. októberi hónap*, Országos Széchényi Könyvtár, Színháztörténeti Tár, Nemzeti Színház köteles iratok, 2022. május 31-i hozzáférés. (Oldalszám nélkül.)

¹⁵ *A Nemzeti Színház jegybevételi naplója*, 1855. novemberi hónap. (Oldalszám nélkül.)

hogy Szigeti darabját ebben a hónapban karácsony második napján játsszák.¹⁶ Hogy ez a látogatottság szempontjából előnyt vagy hátrányt jelent, nehezen eldönthető kérdés. Fontos megemlíteni, hogy a korban a 26-i ünnep nem tartozik az úgynevezett normanapok közé, tehát – a teljes tilalom alá eső szentestével, illetve a korlátozott nagykarácsonnyal ellentétben – szabadon használható fel a színházi műsorrendben.¹⁷

Szigeti József darabját 1856 januárjában nem játszották. A következő előadás a farsangi időszakra esik: február 17. A bevétel (376 Ft, 8 krajcár) a korábbi hozamhoz képest alacsonynak számít, ha azonban figyelembe vesszük a hónap további előadásainak teljesítményét, még ez a szám is kiemelkedő. Nem tud versenyezni Giacomo Meyerbeer nagyoperája, az *Észak csillaga* bemutatójával (amely a hónapban átlagosan 900 forint feletti bevételt produkál előadásonként, de egy alkalommal például több mint 1000 forint gyűlik össze a kasszában). A hónap másik operaelőadása, Donizetti *Dom Sébastien* című műve is erősebbnek bizonyul a népszínműnél, ugyanakkor a Schiller *Haramiákja* (103 Ft 16 krajcár) és Kisfaludy *Stibor vajdája* (125 Ft 16 krajcár) iránti érdeklődés jelentős mértékben elmarad a populárisabb műfajú *A vén bakancsos*énál.¹⁸

A korábbi feltételezésünk alátámasztására, miszerint Szigeti József darabja „vasárnapi előadás” volt, és elsődlegesen a karzat népének körében örvendett népszerűségnek, érdemes megvizsgálnunk egy olyan estét, amelynek a jegytípusonkénti bevétele is elérhető a nyilvántartásban. A Nemzeti Színház pénzszedői naplója szerint az 1856. február 17-i előadásra az ötszáz férőhelyes földszinti székállományból kilencvennégy foglott el, a második emeletre (amely, mint ismeretes, a földszintnél előkelőbb helynek számított) nyolcvanhárman vásároltak jegyet. Ahogyan feltételeztük, a legtöbben (öt-százkilencvennégyen) a hétszáz férőhelyes karzaton ültek. A százhusz katonai helyből harminchét kelt el, a husz földszinti gyermekhelyből tíz. A szintén husz második emeleti gyermekhelyből csak három. (Vélhetően ott ültek a rangosabb családok gyermekei.) Az arányok tekintetében kiemelkedően népszerűek voltak a földszinti és a második emeleti zártszéki helyek. Az előbbi esetében száznegyvenháromból százhuszonkettőn ültek, az utóbbi esetében pedig mind a rendelkezésre álló hatvannégy férőhelyet lefoglalták. *A vén bakancsos és fia*, a *huszár* népszerűségének társadalmi viszonylagosságára utal, hogy a vizsgált előadáson mind a négy páholy üresen maradt, a két másodrangú páholyból egyre viszont érkezett foglalás. A husz támlás karszékből csupán egyen ült

¹⁶ A Nemzeti Színház jegybevételi naplója, 1855. decemberi hónap. (Oldalszám nélkül.)

¹⁷ A katolikus egyház normanapjairól bővebben lásd: Székes-Fejérvári Naptár, 25(1897), 6. („Az egyháziilag megállapított normanapok meg vagy meg nem tartása a hívek vallásos buzgóságára bízotván, a polgári törvény mindenkit a következő normanapok megtartására kötelez: színi előadások és más nyilvános mulatságok, melynek hangversenyek és más zeneelőadások, látványos kiállítások stb. tilosak a nagyhét három utolsó napján, Úrnapján és nagykarácsony előestéjén – Húsvét- és pünkösdvasárnapján, valamint nagykarácsony napján színi előadásokat egyedül jótékony célokra szabad csak megtartani és akkor is csak az illetékes politikai hatóságtól nyert engedély mellett. A mely napokon a színi előadások tiltván, azokon a nyilvános bálók is tiltva vannak...”)

¹⁸ A Nemzeti Színház jegybevételi naplója, 1856. februári hónap. (Oldalszám nélkül.)

néző.¹⁹ Ebből a részletesen ismertetett példából is igazoltnak látszik az az előfeltevés, miszerint Szigeti József darabja elsősorban az alacsonyabb társadalmi rétegek körében aratott népszerűséget, akiknek az ideológiai orientációját jelentős mértékben befolyásolta a jobbágyszabadság, és többnyire a nemzeti függetlenség hívei voltak.²⁰

A *vén bakancsos és fia, a huszár* a tavaszi hónapokban két alkalommal, március 24-én és május 18-án kerül színre. Bár az előbb említett *Észak csillaga* előadás utáni jövedelmet továbbra sem tudja produkálni, jóval több bevételt hoz a színháznak, mint a további műsoron levő operák, így például *A trubadúr*. Maga mögé utasítja a történelmi drámákat, Jókai Mór *Könyves Kálmánját*, illetve Vörösmarty Mihály *Marót bán* című szomorújátékát. A nyár drasztikus jegybevétel-csökkenést okoz a színháznak. A korábban sokszor 1000 forint feletti értékű *Észak csillaga* esték ezúttal alig tudják kitermelni a korábbi összegek felét. A mindössze csak egyszer, augusztus 10-én játszott Szigeti József-darab azonban a vártnál jobban szerepel: a korábbi átlagnézőszámnak durván az egyharmadát veszíti el, 197 forint 52 krajcárt hoz. Ez önmagához képest visszaesést jelent ugyan, de meg sem közelíti az opera-előadások nézőszámvesztését.²¹

Arra a kérdésre, hogy mi okozza ezeket az eltérő arányokat az egyes műfajok látogatottsága között, csupán hipotetikus válaszaink vannak. Ezek közül a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy az operalátogató nagypolgárság és arisztokrácia augusztus hónapban nyaralni ment, esetleg a vidéki kastélyokban, a birtokokon töltötték az időt. Ezzel szemben az alkalmazotti réteg, az inasok és a segéd munkások a városban maradnak. A következő évben, amikor *A vén bakancsos és fia, a huszár* július hónapban kerül műsorra, a népszínművek nézettsége esik vissza jobban az operákéhoz képest. Ugyan Szigeti József darabja továbbra is 200 fölötti hozammal rendelkezik, a korban meglehetősen divatosnak számító *Liliomfi* csupán 194 forint 8 krajcárt, *A cigány* pedig 172 forint 38 krajcár bevételt hoz. Itt ismét csak egy általam feltételezett magyarázattal tudom indokolni a haszonkülönbséget. A célközönségként értelmezett városi szegényréteg tagjai sokszor csak ideiglenesen tartózkodtak Pest-Budán, a júniusi–júliusi időszakra időnyomukra szerződtek el vidékre, vagy hazatértek a szülőfalujukba, hogy az aratás során a családjuk mellett legyenek.²²

¹⁹ *Pénzszedői naplók (1855), A vén bakancsos és fia, a huszár [1855. február 17.]* (oldalszám nélkül), Országos Széchényi Könyvtár, Színháztörténeti Tár, Nemzeti Színház köteles iratok.

²⁰ GERŐ András, *A Kossuth-kultusz*, *Mozgó Világ*, 29(2003), 4. sz., 96. – Ugyanakkor felületesség lenne azt állítani, hogy a páholyokat bérlő nagybirtokos arisztokrácia a vélt császárpárti orientációja miatt maradt távol az előadástól. A Nemzeti Színházat 1851-től irányító pénzügyi testület, a „Comité” tagjai például egytől egyig arisztokraták voltak, és a művészeti irányításban is megjelentek a főúri családok tagjai. 1852 és 1854 között gróf Festetics Leó volt a teátrum intendánsa, őt a székében Ráday Gedeon váltotta. Arra vonatkozó információink azonban nincs, hogy bármelyikük is ellenezte volna Szigeti József darabjának bemutatóját (KERÉNYI Ferenc, „*Szólnom kisebbség, bűn a hallgatás*”: Az irodalmi élet néhány kérdése az abszolutizmus korában, Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2005, 60).

²¹ *A Nemzeti Színház jegybevételi naplója*, 1856. augusztus.

²² Ezúton szeretném megköszönni Rajnai Editnek, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársának, hogy lehetőségem nyílt a szakmai konzultációra a kutatási időszakban.

Annak ellenére, hogy 1856 októberében a darab elérkezik az egyéves premier-évfordulójához, az iránta való érdeklődés a későbbiekben sem látszik csökkenni. Ebben a hónapban például a legsikeresebb előadásnak számít, de decemberben is előnyösebb számokat produkál, megelőzi például a vele annak idején egy hónapban bemutatott *Divathölgyeket*. Alacsonyabb hozamú viszont Szigligeti Ede *Mátyás fia* című, új szereposztással bemutatott darabjánál, illetve Balogh István népszínművénel, a *Mátyás diáknál*.²³

A *vén bakancsos és fia, a huszár* hosszú évtizedekig a színház műsorán marad, idővel azonban – párhuzamban a népszínmű általános történetével – elveszti a társadalomkritikai jelentőségét, a kiegyezést követően egyre inkább okafogyottá válik a magyar–német konfliktus elemzése és körülménye. Erre persze az egyes megvalósítások is reflektálnak. A változtatások azt eredményezik, hogy a darab a népszínmű tömegcikké válásával már nem tűnik ki a további darabok közül. 1870. január 30-án 504 forint 50 krajcár bevételt hoz, elmaradva Szigligeti *Csikósa*, Victor Hugo *Ernani*-ja, illetve Rákosi Jenő *Aesopusa* mögött. Pedig ez az este különlegesnek számít: a Nemzeti Színház jegybevételi naplójában bejegyzésként olvasható, hogy a darabbeli kántor lányát, Lidit az 1870-es évek sztárszínésznője, Krecsányi Sarolta játszotta, aki a későbbiekben énekes színészként futott be.²⁴ Ebből az információból arra következtethetünk, hogy a darab a különböző sztárkultuszok terepévé válik, és már nem a társadalmi mondanivaló és az ábrázolt konfliktusok, hanem sokkal inkább a színműben fellépő művészek, illetve a népszerű dalbetétek miatt lesz érdekes.

Ez a folyamat természetesen nemcsak a Nemzeti Színház repertoárján szereplő előadásra jellemző, hanem kiterjed a vidéki vándortársulatok műsorpolitikájára is. Azt, hogy Szigeti József népszínműve milyen fogadtatásban részesült, és milyen formában reprezentálódott vidéken, egy vándorszínészi társulatban, a 19. század neves színésze, Miklósy Gyula naplójából tudhatjuk meg. Az 1880-as évek második felében készült jegyzetek alapján kijelenthetjük: ez a fajta színházcsinálás merőben más megélhetési formát jelent, mint a pest-budai teátrum gazdálkodása. Megtudjuk például, hogy *A vén bakancsos és fia, a huszár* jutalomjátéka volt a naplóíró fiának, Miklósy Gábornak. A gölnicbányai előadás teljes bevétele mindössze 28 forint 50 krajcár volt, a korábban ígért jutalom elmaradt, a főszereplő mindössze ötven darab szivart kapott egy névtelen jótevőjétől.²⁵

A feljegyzésekből kiderül, hogy ebben a kőszínházinál jóval labilisabb kulturális közegben Szigeti József műve egyfajta biztonságot jelent. Az év folyamán Miklósy társulata csődbe kerül, és egyedül *A vén bakancsos és fia, a huszár* tud sikeres lenni a közönség előtt. (Szigligeti *Szökött katonája*, a Victor Hugo-regény alapján írott

²³ A Nemzeti Színház jegybevételi naplója, 1856. október–december.

²⁴ A Nemzeti Színház jegybevételi naplója, 1870. január. (Krecsányi Sarolta pályájáról részletesebben lásd: *Magyar Színművészeti Lexikon III.*, szerk. SCHÖPFLIN Aladár, Bp., Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 1930, 55–56.)

²⁵ Miklósy Gyula naplója (1886–1888), szerk. RAJNAI Edit, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2018, 53.

Quasimodo messze elmaradnak mögötte.) Mit jelent azonban ez a sikeresség? A tizenöt és húszforintos esték mellett a színjátszóknak időnként sikerül huszonöt, sőt ötvenöt forintot is keresnie. Mindez azonban nem sokat számít, mert az igazgatónak 1887 májusára már 700 forint adóssága van, és ezt a tetemes összeget úgy próbálja törleszteni a hitelezőinek, hogy előadásonként két forintot visszafizet.²⁶ Miklósy naplója tehát két dologról árulkodik: az egyik a vándorszínészet csődje, a másik pedig a Szigeti-darab változatlan népszerűsége.

3. Összegzés

A Nemzeti Színház műsornyilvántartása szerint *A vén bakancsos és fia, a huszár* 1933. január 6-án újították fel utoljára az 1855-ös sorozat részeként.²⁷ A csaknem egy évszázados színpadi karrier különleges sikernek számít, amely úgy az ország gazdasági, mint belpolitikai változásának krónikája lehet. Bár a jelenlegi tanulmányom csak keresztmetszetét tudta nyújtani a darab előadás-történetének, bízom benne, hogy sikerrel támasztja alá a hipotézisemet, miszerint Szigeti József darabja átmenetet képez a korai és a kései népszínmű között, azaz egyaránt rendelkezik bátor témafelvetéssel és olyan színpadi jelenségekkel, amelyek később közkedvelté, emblematikussá válnak a műfaj történetében. Veres Aloiz csaplár és Sugár Mihály konfliktusa egyértelműen reflektál a magyar és a sváb közösségek párhuzamos jelenségére, ellentéteikre és konfliktusaikra. A társadalomkritikus mondanivaló helyett azonban idővel a darabban rejlő, a sztárkultusznak kedvező szereplehetőségek váltak hangsúlyossá, és az egyre inkább bővülő zenei betétek tartották fenn *A vén bakancsos és fia, a huszár* sikerét. A mű elfeledése tulajdonképpen egyet jelent a népszínmű műfajának a letűnésével.

Mindez azonban még továbbra is csak hipotézis. Annak ellenére, hogy a Nemzeti Színház jegybevételi naplójából megismert információk egyértelműsítik a Szigeti József-mű kirívó népszerűségét és gazdasági jelentőségét, kultúrtörténeti vonatkozásokban a kutatás akkor mondhat majd többet, ha az előadás recepciótörténetét, *A vén bakancsos és fia, a huszár* 20. századik útját is sikerül majd feldolgozni.

²⁶ Uo., 134, 174.

²⁷ *A Nemzeti Színház műsora 1837. VIII. 22-től 1941. VI. 21-ig*, szerk. HAJDU Algernon László, Bp., Nemzeti Színház, 1941, 107.